

Zajímavým rysem nového operativního výzkumu je sladení zpracovatelské a publikační činnosti. Týdenní a měsíční přehledy výsledků jsou již počítacem připraveny ve formě, kterou lze bez úprav použít pro publikaci. Teprve čtvrtletní třídící sestavy jsou upravovány pro publikaci a doplňovány obsažnějším slovním doprovodem. V současné době je již připraven program, podle kterého bude zpracování čtvrtletních výsledků rozšířeno o výpočet řady zevšeobecňujících statistických charakteristik: znaménkové schéma, Hoffstätterův koeficient kontingence, Spearmanův koeficient korelace a testy závislosti.

*

Roční bilance činnosti operativního výzkumu Československé televize ukazuje, že použitá metoda panelového šetření se osvědčila a snese srovnání s obdobnými zahraničními televizními průzkumy. Tento článek má pouze informativní charakter a všimá si hlavně problémů statistické povahy. Při ověřování reliability výsledků však bude nutno souběžně se zpřesňováním technického vybavení výzkumu dosáhnout jistoty také v tom, jak se ve výsledcích promítají nedokonalosti v operacionalizaci používaných pojmů a veličin, jak je splněn předpoklad o nezávislosti deklarovaného názoru a postoje vybraného člena domácnosti na ostatních členech. Nevíme také, jaké jsou rozdíly v reakcích na televizní program u jedinců, kteří byli ochotni ve výzkumu pracovat, a celou populaci.

Eduard Souček

Jan Szczepański o problémech polské společnosti

Polský deník *Życie Warszawy* ze dne 10. ledna 1971 uveřejnil článek známého polského sociologa, ředitele Filosofického a sociologického ústavu Polské akademie věd prof. dr. Jana Szczepańskiego, nazvaný *Další pokračování záležitosti Poláků*. Článek vzbudil mezi čtenáři velkou pozornost, o čemž svědčí mimo jiné i to, že výňatky z něho byly otištěny rovněž například v jednom z nejrozšířenějších polských kulturně politických týdeníků *Kultura*. Szczepański se v něm zabýval klíčovými otázkami, o nichž se v Polsku začalo velmi intenzivně diskutovat po VII. plénu ÚV Polské sjednocené dělnické strany, které znamenalo významný obrát v životě polské společnosti. Protože se domnívám, že názory Jana Szczepańskiego budou zajímat i naši sociologickou veřejnost, uvádím nejdůležitější části jeho článku:

„Mnoho let narůstalo v našem národě přesvědčení, že vedení hospodářství i všech oblastí kolektivního života nevyužívá plně všech potenciálních možností, které tkví v našich přírodních i lidských zdrojích. Je tudíž třeba získat přehled o těchto zdrojích, promyslet metody jejich mobilizace a optimálního využití a ukázat cesty postupu vpřed, reálné a dosažitelné pro každou rodinu i každého občana.

S obecnými direktivami řešení nás ve svých projevech seznámili Edward Gierek a Piotr

Jaroszewicz jasně, věcně a obsažně. Tyto direktivy byly po napětí posledních týdnů přijaty s pocitem úlevy a působily povzbudivě. V našem národě je totiž obrovské množství zrůcných a silných rukou i schopných mozků, jež už dlouho čekají na možnost plodnější a tvořivější činnosti, která by vedla k viditelným výsledkům a popohnala Polsko vpřed, navazující tak na to, čeho bylo dosaženo v 25 poválečných letech.

Vzniká však řada otázek, jak tyto generální směrnice, obsažené ve zmíněných projevech, převést do konkrétních direktiv činnosti v jednotlivých oblastech kolektivního života, jak do další výstavby socialistického systému zapojit ony milióny rukou a mozků tak, aby to vedlo k optimálním výsledkům.

Nejsme chudým národem a mnoho z nás pocituje naši relativní opožděnost ve vývoji jako skutečnost, kterou si nezasloužíme. Když nám říkali, že stát doplácí na naše každodenní potřeby, mnoho z nás mělo dojem, že je to nesmysl. Zdravému rozumu je totiž zřejmé, že člověk plný sil a schopností pracovat, vykonávající jakékoli povolání, vydělává nejen na sebe, ale přináší také zisk podniku, v němž pracuje. Známe rovněž země, které nemají ani takové přírodní zdroje, ani tak kvalifikované pracovní síly jako Polsko, a přece dosahují vyšší úrovně hospodářského růstu. Jedno je jisté: nebyla to neexistence skutečných základů, co způsobilo stagnaci našeho hospodářství, ale příčiny tkví v uspořádání těch jevů, s nimiž si hospodářské vedení nedokázalo poradit.

Jak tedy využít oné velké chuti do smysuplné a věcné práce, která by přinášela viditelný efekt, chuti, jež byla posílena změnami realizovanými VII. plénem strany? Zamysleme se nad několika nejdůležitějšími otázkami a uvažujme o metodách, jak je řešit. Na prvním místě je třeba zdůraznit význam vedení. Plyne to nejen ze skutečnosti, že naše hospodářství je centrálně plánováno a řízeno. Vyplývá to rovněž z faktu, že v té etapě vývojového procesu socialistického systému, v níž se nyní nacházíme, je politické vedení a jeho kvalita faktorem, který formuje morální atmosféru kolektivního života. Existuje intenzivně pocítovaná potřeba vytvořit podmínky, v nichž by na vedoucí místa přicházeli zpravidla ti, kteří mají meritorní kvalifikaci. Existuje intenzivně pocítovaná potřeba společenské disciplíny a skoncování se zneužíváním pravomoci i s obvyčejným chuligánstvím, potřeba zavedení takových hodnotících kritérií, která by vyzvedla věcnou a kompetentní práci, odměňovala iniciativu, a nikoli pasivitu. Takovou atmosféru může navodit pouze politické vedení svým postojem a příkladem.

Řízení hospodářství je do značné míry řízením lidí, kteří uvádějí jeho ekonomické a technické mechanismy do pohybu. Je možné disponovat vynikajícím technickým vybavením, je možné vymýšlet logické systémy plánování a řízení i logické systémy organizace, jestliže však tyto systémy nebudou odpovídat snahám zaměstnanců, jestliže nebudou uspokojovat jejich aspirace a neumožní jim uspokojovat jejich potřeby, nebudou prostě uve-

deny do života. Tak tomu přece bylo a toto rozdělení „stavu na papíře“ a „skutečného stavu“ našeho hospodářství svědčilo o tom, že z různých příčin nebyly tyto logicky promyšlené systémy organizace hospodářství akceptovány. Netvrdím, že to byla pouze vina těchto systémů. Upozorňuji na jev, který je zapotřebí analyzovat a odstranit, má-li být řízení hospodářství efektivní. Je iluzí, domnívá-li se někdo, že je možné morálními apely přimět lidi k produktivní práci. Lidé pracují produktivně tehdy, jestliže vidí smysl vykonávané práce, je-li tato práce dobře organizována, umožňuje-li jim organizace dosahovat slušných výdělků a dovoluje-li organizace hospodářství každému pracovníkovi předvídat, kdy a jak dosáhne prací svých životních cílů.

Aniž bych se pouštěl do podrobností, chtěl bych si zde položit ještě jednu otázku, na kterou je třeba najít odpověď, aby se naše společnost rychleji vyvíjela kupředu. Tato otázka zní: Kdo v naší společnosti má životní, ekonomický zájem na tom, aby se naše hospodářství rychle obohacovalo? Pro srovnání uvádím, že v období rozvoje kapitalistického hospodářství to byl podnikatel, jehož touha po zisku byla hybnou silou růstu. Co je analogickou hybnou silou růstu socialistického hospodářství? Kdo má ekonomický zájem na tom, aby byla optimálně využívána pracovní doba, stroje, suroviny i kvalifikace a talenty lidí, aby tím bylo dosahováno zisku pro společnost i pro jednotlivce? Ekonomické podněty nemohou mít charakter nátlaku, ale musí otevírat perspektivy blahobytu. Je možné, že v současné situaci, kdy musíme mobilizovat všechny síly a zdroje pro řešení existujících obtíží, je takovéto kladení otázky nevhodné, avšak k vytvoření perspektivy je nutné. Z tohoto hlediska je třeba analyzovat snahy a aspirace dělnické třídy, inteligence i všech kategorií pracujících v národním hospodářství.

Nacházíme se v těžké situaci. Dělnická třída ovlivnila to, že došlo k politickému obratu, a zároveň — jak je tomu vždy v takové situaci — můžeme lépe vidět a hodnotit všechny prvky našeho postavení. Je tudíž třeba mobilizovat konstruktivní schopnosti, které by přinesly nové nápady přispívající k tomu, aby byla nalezena řešení těchto těžkostí. Zvláštní role připadá v této situaci vědeckým pracovníkům, kteří mohou nejen kriticky inventarizovat příčiny obtíží, ale především navrhnout jejich řešení.“

Jan Sedláček

Západní sociologie o nerovnosti šancí mládeže v přístupu k vyššímu vzdělání

Jednou z otázek, která přitahuje již léta pozornost západních sociologů, je nerovnost šancí mládeže různých sociálních vrstev v přístupu k vyššímu vzdělání. Pozornost se koncentruje především na děti z dělnických rodin, a to jak z důvodů metodologických (dělnické

děti představují poměrně jasně ohraničenou sociální vrstvu), tak i z důvodů obecných. V době vědeckotechnické revoluce, kdy dostatek nového vědeckého dorostu a s tím související hledání jeho nových zdrojů jsou předmětem neustávajících diskusí, se nutně obrací pozornost právě k této společenské vrstvě, která svým počtem — jde zhruba o polovinu obyvatelstva v průmyslově vyspělých státech — představuje největší a současně až dosud minimálně využitý rezervoár nových vědeckých sil.

Podíl dělnických dětí na studiích

Východiskem ke zkoumání této problematiky byla studie tří amerických sociologů — W. L. Warnera, R. J. Havighursta a M. B. Loeba¹, uveřejněná v r. 1944. Autoři vycházeli ze zjištění týkajících se americké skutečnosti.

H. Popitz, který se zabýval těmito otázkami o dvě desítky let později především z hlediska několika západoevropských zemí, zejména však na podkladě materiálů získaných výzkumem ve Švýcarsku, připomíná, že pochopení problému formulovaného zmíněnými sociology („Kdo má být vzděláván? Výzva nerovných příležitostí“) naráží v západoevropských zemích ještě dnes na potíže. Obvyklý argument je, že v moderních demokraciích je přístup k vyššímu vzdělání otevřen každému, že není vázán ani na sociální původ, ani na náboženskou, etnickou nebo politickou příslušnost. Nerovnost šancí je nerovnost více nebo méně zdatných, neboť vyšší vzdělání musí zůstat omezeno na nadané a pilné. Nerovnost tvoří tedy podle těchto názorů pouze výběr zdatných. Ze se děti dělníků, rolníků a řemeslníků hůře prosazují ve výběrovém systému než děti horních vrstev, je považováno za nevyhnutelný jev, který nemůže školský systémem odstranit, pokud nemá dojít k vyřazení rodiny z výchovného procesu.

Podle H. Popitze² existuje však v západních demokraciích „skutečně provokující nerovnost v přístupu k vyššímu školnímu vzdělání, které by se bylo možno vyhnout; nerovnost, která je mnohem drastičtější, než mohli vědět W. L. Warner a jeho kolegové, kteří ji vztahovali pouze na Spojené státy“ (2 : 392.)

O tom, jak se tato fakta jeví v číslech, nás informuje následující tabulka, která uvádí výsledky různých sondáží provedených zhruba v mezidobí 1955—1961. V tomto období se podílely děti dělnického původu na vysokoškolských studiích takto:

USA (College-Graduates) ³	31 %
Vel. Británie (vstupní ročník 1955/56) ⁴	24,9 %
Švédsko (vstupní roč. 1956, jen mužský) ⁵	20 %
NSR (studující 1958/59) ⁶	5,2 %
Francie (studující 1961) ⁷	5,5 %
Švýcarsko (studující 1959) ^{8 9 10}	5,5 %

¹ Warner W. L., Havighurst R. J. a Loeb M. B., *Who Shall be Educated? The Challenge of Unequal Opportunities*, New York 1944.

² Popitz H., *Die Ungleichheit der Chancen im*

Zugang zur höheren Schulbildung, in: Arbeit en Samenlebung, Rotterdam 1964, s. 121—141; in: *Jugend in der modernen Gesellschaft*, hrsg. Ludwig v. Friedeburg, Köln-Berlin 1968, s. 392—408.